

François Grin: Language Policy Evaluation and the European Charter for Regional or Minority Languages. With contributions by Regina Jensdóttir and Dónall Ó Riagáin. Basingstoke – New York: Palgrave Macmillan, 2003. xii+281 s.

Grinova kniha je aktuální a užitečná z mnoha důvodů. Svým nejen interdisciplinárním, nýbrž přímo transdisciplinárním přístupem (s. x v úvodu) zaujme jak sociolingvistu, tak právníka, avšak na své si přijdou i ekonomové nebo politici obecně. Pro českého čtenáře zabývajícího se jazykovou politikou a postavením národnostních menšin v České republice je v současné době kniha o to aktuálnější, že česká vláda se již 16. října 2000 zavázala k podpisu Evropské charty regionálních a/nebo menšinových jazyků a posléze k její ratifikaci.¹ Mohlo by se zdát, že všeho chuť oborů povede na tak malém prostoru – tato poměrně útlá knížka čítá včetně dodatků necelých 300 stran – k pokusu vyslovit se ke všemu alespoň nějak, což někdy znamená neřící vlastně nic podstatného. Tak tomu ovšem rozhodně není. Kniha si neklade cíle primárně teoretické, nýbrž praktické, a chce být užitečná těm, kteří hledají odpovědi na otázky přinášené praxí – úředníkům, zaměstnancům nevládních organizací i odborníkům v oblasti jazykové politiky. Kniha podněcuje čtenáře k tomu, aby přemýšlel o jazykových problémech na politické bázi.

¹ Jde-li o překlad názvu této mezinárodní smlouvy, upřednostňuji v této recenzi spojkou „a/nebo“. Pokládám to za výstižnější vzhledem k anglickému znění (*regional or minority languages*). České „či“ směřuje k disjunkci, lomené „a/nebo“ ponechává prostor i poměru slučovacímu, který se zdá být spíše namístě. Senát Parlamentu ČR dal souhlas k ratifikaci Charty 16. března 2006. Jeho usnesení č. 374 (senátní tisk 194) je v souladu s usnesením vlády ČR č. 1574 ze 7. prosince 2005 a rozlišuje mezi závazky podle čl. 2 a závazky podle čl. 3. Senátní usnesení obsahuje toto sdělení: „Česká republika prohlašuje, že přijatá ustanovení Charty bude uplatňovat v souladu se svým ústavním pořádkem a příslušnými mezinárodními smlouvami, jimiž je vázána. Ačkoliv v České republice neexistuje obecná právní úprava úředního jazyka, pro účely Charty se považují za menšinové jazyky ty jazyky, které splňují podmínky článku 1 písm. a). Česká republika tak v souladu s Chartou prohlašuje, že za menšinové jazyky, jimiž se na jejím území hovoří, a vůči kterým bude uplatňovat ustanovení části II, považuje slovenštinu, polštinu, němčinu a romštinu.

Česká republika prohlašuje, že bude v souladu s článkem 2 odst. 2 a článkem 3 odst. 1 Charty aplikovat vybraná ustanovení části III Charty na tyto jazyky:

Polštinu v Moravskoslezském kraji, na území okresů Frýdek-Místek a Karviná:
článek 8 odst. 1a) i/ii; b) i/ii; c) i/ii; d) ii; e) iii; f) iii; g); i); odst. 2; (celkem 10 bodů)
článek 9 odst. 1a) ii, a) iii, a) iv; b) ii, b) iii; c) ii, c) iii; d); odst. 2a); (celkem 9 bodů)
článek 10 odst. 1a) iv; odst. 2b); e); f); g); odst. 4a); odst. 5; (celkem 7 bodů)
článek 11 odst. 1a) iii; b) ii; c) ii; d); e); odst. 2; (celkem 6 bodů)
článek 12 odst. 1a); f); g); odst. 2; odst. 3; (celkem 5 bodů)
článek 13 odst. 1c); odst. 2e); (celkem 2 body)
článek 14 a); b). (celkem 2 body)

Celkem 41 bodů.

Slovenštinu na celém území České republiky:

článek 8 odst. 1a) iv; b) iv; e) iii; g); i); odst. 2; (celkem 6 bodů)
článek 9 odst. 1 a) ii, a) iii, a) iv; b) ii, b) iii; c) ii, c) iii; d); odst. 2a); (celkem 9 bodů)
článek 10 odst. 1a) iv, a) v; odst. 2b); e); f); odst. 3c); odst. 4a); odst. 5; (celkem 8 bodů)
článek 11 odst. 1a) iii; b) ii; d); e) j; odst. 2; (celkem 5 bodů)
článek 12 odst. 1a); f); g); odst. 2; odst. 3; (celkem 5 bodů)
článek 13 odst. 1c); odst. 2e); (celkem 2 body)
článek 14 a); b). (celkem 2 body)

Celkem 37 bodů.“ (Zdroj: <<http://www.senat.cz/xqw/xervlet/pssenat/original/37092/31315>>). Prohlášení ostatních států, které již Chartu podepsaly a ratifikovaly, lze v přehledu se všemi detaily nalézt na <<http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ListeDeclarations.asp?NT=148&CM=1&DF=8/22/2006&CL=GER&VL=1>>.

Již z toho, co jsem uvedl v prvním odstavci, však vysvítá pro recenzenta problém spočívající ve vymezení předmětu recenze. Jeden pohled se může týkat hodnocení a rozboru Charty, druhý pak hodnocení a rozboru knihy, tak úzce s Chartou spjaté. Text Charty samé zde z pochopitelných důvodů nemůže být přetištěn a těžko podat v rámci této recenze jakýsi její souvislejší „předvýklad“. Pokusím se o formulaci srozumitelných stanovisek s předpokladem, že v detailu si čtenář této recenze ustanovení Charty může vyhledat.²

François Grin, vzděláním ekonom, nezapře systematické uvažování. Text knihy je rozdělen do čtyř větších částí, které v úhrnu obsahují deset kapitol. Po úvodu a nezbytném okomentování např. konceptu *jazyková politika* („language policy“) v první části (kapitoly 1 a 2) přechází v části druhé k rozboru samotné Charty a pozadí jejího zrodu. Touto třetí a čtvrtou kapitolou do knihy přispěli Regina Jensdóttir z Rady Evropy a Dónall Ó Riagáin z EBLULu (European Bureau for Lesser-Used Languages). Grin však nejvíce pozornosti věnuje ve třetí části aplikaci tohoto právního dokumentu. V ní analyzuje pojmy *negativní práva*, *pozitivní práva a dobrá politika* (kap. 5), *účinnost*, resp. *efektivita politiky* („effectiveness“, kap. 6), to vše ve spojení s ekonomickou kategorií *efektivita nákladů*, resp. *hospodárnost* („cost-effectiveness“, kap. 7).³ V kratší osmé kapitole následuje rozbor pojmu demokracie. Tuto nejrozsáhlejší třetí část knihy uzavírá devátá kapitola věnovaná analýze modelového příkladu na uplatnění jazykové politiky ve vzdělávání podle čl. 8 Charty. Zhodnocení a závěry nalezne čtenář v části čtvrté (kap. 10). Užitečnost knihy významně zvyšují dodatky. Kromě textu Charty se čtenář může seznámit i s její důvodovou zprávou a tzv. Flensburskými doporučeními, které se rovněž týkají implementace politiky na ochranu regionálních a/nebo menšinových jazyků. Jako velmi užitečný se jeví i okomentovaný třináctistránkový seznam internetových zdrojů různé povahy (dokumenty, další odborná literatura, vše ale v různých jazycích, nikoli pouze anglicky), které se k tématu vztahují.

Studie vycházející z právních dokumentů mají tendenci zaměřovat pozitivní právo (soubor platných právních norem) a sociální realitu života. Autor si toto nebezpečí uvědomuje, zvláště když sám úvodem upozorňuje, že např. vlády projevující dobrou vůli řešit společenské problémy se často spokojují právě s jejich „řešením“ legislativním, což představuje typicky další a další zákony nebo mezinárodní smlouvy.

Grin volí syntetizující transdisciplinární přístup, v němž pohled právní obohacuje o perspektivu sociolingvistickou či v širším smyslu sociálněvědnou, ekonomickou a politickou. Chce stavět mosty mezi oddělenými disciplínami a jejich syntéza vede ke zkoumání a *hodnocení* procesů rozhodování a politické praxe. Analyticky se autor pohybuje na celkem pěti rovinách problému – formulace právní normy (např. Charty), implementace právních nástrojů, rovina politická (a sociální), sociolingvistická (zvláště ve vazbě na příslušné menšinové jazyky) a rovina obecné politické analýzy, na níž má své místo mj. analýza pojmu demokracie v osmé kapitole.

---

² Rada vlády pro národnostní menšiny nabízí český překlad Charty společně s dalšími dokumenty na své webové stránce na adrese <<http://www.vlada.cz/dokument9416>>.

³ Že se nejedná o samozřejmost, dokládá literatura věnující se jazykové politice vydaná po recenzované knize (srov. např. Shohamy, 2006, kde ani v obsahu, ani v rejstříku na tyto ekonomické souvislosti odkázáno není).

Prameny práva – obzvláště pak práva mezinárodního – se vyznačují vzletnými formulacemi s deklaratorní povahou. Reálně vynucován (tj. pojmově fakticky právně fungující) leckterý pramen mezinárodního práva není. Evropská charta regionálních a/nebo menšinových jazyků byla od počátků koncipována jinak. Nevypovídá o standardech, o národnostních menšinách, ba dokonce ani o jejich příslušnících. Jde v ní především o zachování regionálních a menšinových jazyků. Překračuje, vyjádřeno Grinovými slovy, právně pozitivní bázi „řešení“ problémů a soustředí se na implementaci optimálních opatření. Nenutí státy pouze k závazkům, nýbrž nabízí spektrum možností, z nichž státy mohou vybírat, aby cílů dosáhly, a k již vybraným a splněným závazkům v zájmu zlepšení stavu přidávat další. *Volba* či výběr tak patří – v podobě jakéhosi menu – ke strategickým pojmům knihy. K porovnání v úvahu přicházejících opcí je však dále nutno popsat *metody*, přičemž ty lze hodnotit na základě nějakých *kritérií* pro porovnávání potenciálních výsledků. A na tomto místě Grin vychází z principů *efektivity*, *efektivity nákladů*, *resp. hospodárnosti* a *demokracie* („effectiveness“, „cost-effectiveness“, „democracy“).

Pojmový aparát autor komentuje pečlivě. Nepřekvapí příliš, že např. pojem národnostní menšiny je v právních rádech vymezován v evropských zemích stále podobněji, jen pro orientaci budiž citováno znění českého zákona o právech příslušníků národnostních menšin č. 273/2001 Sb., ustanovení § 2.⁴ Charta se však soustředí přímo na vymezení pojmů regionální a/nebo menšinový jazyk, dále pojmu území, kde je regionální a/nebo menšinový jazyk užíván, a neteritoriální jazyky (čl. 1, písm. a), b), c) Charty).⁵

Veškeré cíle jazykové politiky Rady Evropy, na jejíž půdě byla Charta již v roce 1992 přijata, vycházejí z předpokladu, že jazyková diverzita představuje obhajitelnou hodnotu. Grin argumentuje morálně na bázi ochrany lidských práv a veřejným blahem. Jsou na tom společnost a lidé ji tvořící v případě jazykové různorodosti lépe či hůře? Ve které z nich se veřejné zdroje alokují lépe? Podle Grina kategorické důkazy ani pro jednu va-

⁴ Uvedené ustanovení zákona obsahuje toto vymezení: „Národnostní menšina je společenství občanů České republiky žijících na území současné České republiky, kteří se odlišují od ostatních občanů zpravidla společným etnickým původem, jazykem, kulturou a tradicemi, tvoří početní menšinu obyvatelstva a zároveň projevují vůli být považováni za národnostní menšinu za účelem společného úsilí o zachování a rozvoj vlastní svébytnosti, jazyka a kultury a zároveň za účelem vyjádření a ochrany zájmů jejich společenství, které se historicky utvořilo. Příslušníkem národnostní menšiny je občan České republiky, který se hlásí k jiné než české národnosti a projevuje přání být považován za příslušníka národnostní menšiny spolu s dalšími, kteří se hlásí ke stejné národnosti.“ Zákonodárce má tedy na mysli menšiny autochtonní. Stejně jako český zákon se ani Charta podle ustanovení v první části nevztahuje na ochranu novodobých migrantů, resp. jejich jazyků. Z její působnosti je rovněž vyňata ochrana dialektů většinových jazyků a komunikace znakovou řečí. Dále pokládám na tomto místě za užitečné podotknout, že ačkoli jsou v názvu Charty užity přívlastky *regionální a/nebo menšinový*, lze její působnost vztáhnout i na *jazyky oficiální na celostátní úrovni*, jak to dokládá příklad irštiny v Irsku.

⁵ *Regionální a/nebo menšinové jazyky* jsou „jazyky tradičně užívané na daném území státu občany tohoto státu, kteří tvoří skupinu početně menší než ostatní obyvatelstvo státu, jsou to jazyky odlišné od úředního/-ích jazyka/-ů tohoto státu; neoznačuje dialekty úředního/-ích jazyka/-ů tohoto státu ani jazyky migrantů“. *Území, kde je regionální a/nebo menšinový jazyk užíván* je „zeměpisná oblast, kde je tento jazyk vyjadřovacím prostředkem takového počtu osob, který opodstatňuje přijetí různých ochranných a podpůrných opatření uvedených v této Chartě“. A *neteritoriální jazyky* jsou „jazyky užívané občany státu, které jsou odlišné od jazyka nebo jazyků užívaných ostatním obyvatelstvem státu, ale které, ačkoli jsou užívány tradičně na území tohoto státu, nelze spojovat s některou jeho konkrétní oblastí“. Jako příklad neteritoriálních jazyků lze v Evropě uvést romštinu nebo jidiš.

riantu neexistují. Platí však úvaha, že podpora určená menšinovým kulturám pomáhá předcházet konfliktům, přičemž neexistence konfliktu patří nepochybně mezi příznaky blahodárné. Diskurz na toto široké téma by však bylo možno obohatit o úvahy vztahující se na vnitřní rozvoj jedince znalého více než jednoho jazyka, hodnotu poznání zprostředkovaného cizím jazykem nebo např. i přesnost vědění v něm formulovaného.

Pojmy *jazyková politika* („language policy“) a *jazykové plánování* („language planning“) usouvztažňuje autor tak, že politika se vyznačuje širší extenzí než plánování, které logicky vykazuje naopak bohatší intenzi.⁶ Rozdíl však nepřeceňuje. Na s. 30 podrobně analyzuje *pojem jazykové politiky jako systematickou, racionální a o teoretické základy opřenou snahu modifikovat jazykové prostředí ve společnosti s cílem dosahovat vyššího obecného blaha. Typicky ji provádějí orgány veřejné správy nebo jejich zástupci a tato politika je adresována populaci nacházející se pod jejich jurisdikcí.*⁷ Z této definice zřetelně vyplývá „sektorální“ povaha jazykové politiky, která je např. v Evropské unii příznačná i pro politiky další. Existuje politika zemědělská, dopravní, energetická a mnoho dalších. Zároveň lze na tomto příkladě objasnit rozdíl mezi takovou politikou (*policy*) jakožto *konceptí či strategií týkající se určitého předmětu a obecným politickým životem či procesem charakteristickým pro každé lidské společenství, v němž se střetávají individuální a skupinové zájmy napříč oblastmi (politics).*

Odpovědnost státu za jazykovou politiku staví autor do popředí velmi výrazně, zvláště pak v kontextu úvah, že menšinový a/nebo regionální jazyk patří mezi veřejné statky a jeho užívání proto nelze ponechat volnému trhu poptávky a nabídky. Jazyk na rozdíl od produktů na trhu nelze spotřebovat nebo např. nepřichází v úvahu právně mluvčímu v užívání jazyka bránit. Něco jiného by ovšem představovala poptávka po cizích jazycích, jíž vychází vstříc nabídka soukromých subjektů. U nich pak jistě o cenách a chování spotřebitelů, kteří posuzují kvalitu nabízených produktů atd., trh rozhoduje. Je-li na tomto místě řeč o trhu a tržních mechanismech, nabízí se k zamyšlení i možná poněkud kaciřská úvaha o deformaci trhu z hlediska ochrany hospodářské soutěže. Jak citlivě řešit problém aplikace právních norem této ochrany při finanční podpoře např. médií vysílajících v menšinovém jazyce, jestliže hospodářská soutěž nemá být narušována?

U každé politiky lze její úspěšnost a efektivnost poměřovat splněním zamýšlených cílů. U politiky jazykové zmiňuje Grin pro oblast vitality jazyků Fishmanův model označený jako *graded intergenerational disruption scale* (GIDS) skládající se z osmi stupňů (s. 41 a 42). Klade důraz na reprodukci skupin mluvčích v procesu revitalizace jazyka. V zásadě jde o to, aby na prvním místě mluvčí jazyk skutečně *užívali*, tedy o výsledek *chování* příslušníků menšin. Znalosti jazyka a přiměřená sebedůvěra jazyk užít veřejně (musí jít přitom o míru znalostí jazyka na úrovni plynulosti?) jsou pro to předpokladem. Za druhé vyvstává otázka příležitosti k užití jazyka – pochopitelně nejen

⁶ Z čistě sociolingvistického hlediska čtenáře zaujme, že se kniha pokouší o propojení makro- a mikroroviny jazykového jednání, ačkoli pohled z makroperspektivy převažuje. Je proto škoda, že k pojmům jazyková politika a jazykové plánování není připojen pojem jazykového managementu, který propojení obou rovin na rozdíl od jazykového plánování dosahuje (srov. Neustupný – Nekvapil, 2003). Existence Charty reprezentuje organizovaný management.

⁷ Podotýkám, že uvedená definice připouští jak statusovou, tak korpusovou interpretaci pojmu. V knize je však analyzována pouze jazyková politika ve smyslu statusovém.

soukromě, ale právě na veřejnosti. Jazyková politika v tomto směru přispívá nabídkou těchto příležitostí. A za třetí musejí mluvčí chtít, aby byl jejich jazyk užíván. Sami to prokážou tím, že se pro svůj jazyk rozhodují ve svobodné volbě a upřednostní ho před jazykem většinovým. Do tohoto třetího bodu tak patří projevená vůle a ochota jazyk užívat. Já bych na tomto místě zdůraznil existenci příznivých socioekonomických podmínek tak, aby užití jazyka pro mluvčího neznamenovalo např. ekonomickou ztrátu. Lze je sice vysledovat v Grinově bodě druhém a interpretovat je z nich *ex negativo*, avšak možná by zasloužily pojmenování přímé. Sumárně vyjádřeno má jazyková politika sledovat podle Grina tyto tři identifikovatelné linie: přispět k zvýšení znalostí jazyka, tvořit příležitosti k jeho užití a podporovat vůli jazyk opravdu užívat.

O opodstatnění provázanosti všech tří prvků svědčí jednoduchý příklad: Stát bude finančně podporovat vydávání literatury a periodik v menšinovém jazyce (podpora příležitostí), ale ty nebude chtít nikdo ani kupovat, ani nakonec číst (podpora znalostí a vůle jazyk užívat). Takovýto druh podpory jazyka k úspěchu jazykové politiky nevede, ačkoli by stát svůj závazek podpory jazyka striktně vzato plnil. Na druhou stranu platí, že podpora příležitostí může vést ke zvýšení prestiže jazyka, což se projevuje příznivějšími postoji mluvčích. A to může mít za následek mnohem větší ochotu jazyk užívat.

Tyto tři linie jsou v Chartě rozpoznatelné. Znalosti spadají pod vzdělávací systém (čl. 8) a tvorba příležitostí pod veřejné služby (oblasti soudnictví, veřejné správy, médií a kulturního života v čl. 9–12). Vůli a touhu jazykem mluvit Charta nikomu nevnucuje, ale k postojům, které s vůlí a ochotou přímo souvisejí, se podle autora Charta vyjadřuje v čl. 13 (sféra socioekonomická).

Praktickému užití, které Grin na několika místech zmiňuje jako hlavní přednost své knihy, se věnuje především kapitola čtvrtá. Ta má povahu téměř jakéhosi návodu, který by mohl státům chystajícím se k ratifikaci Charty pomoci k efektivnímu postupu. Doporučovány jsou konzultace orgánů, které o přijetí Charty rozhodují, s orgány, které budou za plnění odpovědné. Připomíná to trochu varování před taktikou jednání o nás bez nás, což např. kraje v České republice leckdy vytýkají orgánům státu. V této předratifikační fázi má stát zmapovat situaci a rozhodnout, které jazyky jsou regionálními a/nebo menšinovými jazyky ve smyslu ustanovení čl. 1 Charty. Stát má prokázat vůči menšinám vstřícnost, neboť od rozhodnutí tohoto základního problému se odvozuje např. systém monitorování stavu těchto jazyků a kontrola plnění závazků.⁸ Mezinárodní právo k „vynucování“ užívá nástroje typu pravidelného poskytování zpráv o stavu v příslušné oblasti a v tomto ohledu Charta nic nového nepřináší, resp. ani nemůže. V knize není bohužel uveden žádný příklad, který by v praxi dokládal zjednání nápravy ze strany Rady Evropy vůči neplnícímu státu. Odkaz na takové řízení, pokud k němu již někdy v některém z přistoupivších států došlo, by v knize určitě užitečný byl.

Dobrá politika se vyznačuje efektivitou. Té se nedosahuje bez nákladů. V tomto bodě Grin upozorňuje na rozdíl mezi pojmem *cost* a *expenditure* (*expenditure* jakožto přímý peněžní výdaj na politiku třeba v podobě dotací nakladatelstvím nebo rozhlasovým a televizním stanicím). Náklad ve smyslu *cost* vykazuje extenzi širší, jde např. navíc

⁸ Na s. 72 je uveden jako příklad jeden seminář konaný ve Švédsku, který vedl ke spokojenosti všech zúčastněných stran. Obraz o této švédské spokojenosti však poněkud korigují Skutnabb-Kangas a Phillipson (2000).

o hodnotu času stráveného zaměstnancem spravujícím nějaký podpůrný program. Náklady jsou pak potud efektivní, jestliže se jimi dosáhne nejlepšího možného výsledku. Anebo řečeno jinak: konkrétního výsledku se dosáhne vynaložením nejnižších možných nákladů. Otázkou zůstává, jak dokázat optimum vyjádřené těmito dvěma právě uvedenými způsoby, neboť to vyžaduje enormní množství informací a znalostí. Nezbude zřejmě než srovnání dat po provedení dvou alternativních politik (efektivita nákladů v relativním, ne absolutním smyslu).

Politikou X lze dosáhnout jazykového vzdělání např. 100 zaměstnanců státní správy, politikou Y 150. Politika Y tak vychází ve srovnání s X jako efektivnější („more effective“). Převedeno na výdaje se však může ukázat, že celkové nebo i jednotkové náklady politiky Y budou vyšší a že tudíž hospodárnější nebude („cost-effectiveness“). Dbát však nelze technokraticky jen na náklady, resp. hospodárnost, protože jazyková politika nesmí opustit rámec demokratických procedur.

Srovnávat je však možné jen jevy srovnatelné, což vede k nutnosti nalézat společného jmenovatele vypovídajícího o kvantitě sledovaných jevů. Autor přitom varuje před záměnou výstupu, jakéhosi „objemu výroby“ (*output*) politiky a reálně dosažených výsledků (*outcome*). Nejde tedy v první řadě o to, kolik prostředků se do provádění zvolené politiky investovalo, ale jakých efektů ta která politika reálně dosáhla. Grin upozorňuje, že posuzování v této oblasti se bez kvantitativních indikátorů neobejde. Výsledky jazykové politiky v oblasti vzdělávání, které zvyšuje znalosti jazyka, lze např. měřit absolutními nebo relativními počty mluvčích toho kterého jazyka na té které úrovni kompetence. Podobně se v oblasti soudnictví nebo veřejné správy (segment příležitostí) dají podchytit počty řízení projednávaných v menšinovém jazyce, nebo vůbec počty interakcí občanů s úředníky, anebo existujících formulářů, písemných podání a reakcí na ně atd. Na posledně jmenovaném indikátoru lze navíc doložit rozdíl mezi výstupem a reálným výsledkem jazykové politiky – *output* tu odpovídá počtu formulářů vytištěných v regionálním a/nebo menšinovém jazyce, *outcome* naopak počtu v tomto jazyce úspěšně uskutečněných interakcí mezi úředníkem a občanem.

Jak ale odpovědět např. na otázku, jestli se vyplatí podporovat média spíše tištěná než elektronická? Kvantifikovat v této primárně kvalitativní otázce lze rovněž, společný jmenovatel těchto jevů nachází Grin v ukazateli úzce spjatém s časem, totiž osobohodinách. Televizní programy přilákají nějaké množství diváků, kteří se na pořad dívají určitý počet hodin týdně. Vynásobením těchto proměnných vypoví o této podpoře. Čtení nějakého počtu vydaných knih určitým počtem osob také trvá nějaký počet osobohodin týdně. Mnohem těžší je ovšem toto velmi hrubé srovnání obohatit o nějakou kvalitativní složku, kterých přichází v úvahu opravdu mnoho, např. vedlejší efekty typu následné komunikace o pořadu nebo knize, ale také sledování televize na úkor čtení (klasické náklady příležitosti, kdy provedení jednoho rozhodnutí vede k nemožnosti uskutečnit alternativu), nebo dokonce to, jestli se čtením rozvine kompetence v užití jazyka lépe a intenzivněji než sledováním televizního pořadu, zůstanu-li pro jednoduchost u zvoleného příkladu. Jako nezbytné se i tady nakonec ukazuje především empirické srovnání účinků politik *ex post*.

Jako klíčová kategorie se při posuzování efektivnosti, resp. hospodárnosti politiky jeví efektivita nákladů. Žádoucí účinek – v případě jazykové politiky samozřejmě co

možná nejrozsáhlejší užívání jazyka – se přepočte na příslušnou měnovou jednotku částky, již se politika podporuje. To, jak se jazyk užívá, lze kvantifikovat počtem mluvčích, avšak kromě toho ještě délkou času, po který mluvčí jazyk užívá (písemně i ústně), jak již Grin zmínil. Bude-li se např. hledat odpověď na otázku, jestli se spíše vyplatí natisknout dvojjazyčné formuláře daňového priznání, nebo zavést dvojjazyčné žádosti o vystavení cestovního pasu, může analytik dojít k závěru, že vyplnění daňového priznání trvá mnohem déle než podání žádosti o cestovní pas. A doba užití jazyka tak rozhodne o prioritě, nelze-li oba formuláře při omezených zdrojích tisknout ve většinovém i menšinovém jazyce současně. Mohla by však vyvstat otázka symbolické hodnoty připsované cestovními pasy, otevírajícím kromě toho např. možnost cestovat do státu, kde je daný jazyk v postavení jazyka většinového. Nerelativizuje tato úvaha první ekonomicky racionální závěr? Rozhodnutí v této věci může nabýt obecně politické povahy. Analýza nákladů tedy nijak nenahradí některá rozhodnutí, svou povahou bytostně politická, ale nepochybně hraje svou nezastupitelnou roli při transparentnosti politiky a obhajitelnosti přijatých opatření (např. proti námitkám, že se finance na podporu menšinového jazyka mohly použít na opravu silnic nebo na zdravotnictví). To se však zároveň může projevit z politického hlediska jako účinek pro podporu menšinového jazyka nesmírně pozitivní, neboť staví takovou politiku do velmi důvěryhodného světla.

Případ analyzovaný v deváté kapitole Grin nevybral ze skutečné praxe jazykové politiky, nýbrž upřednostnil svůj promyšlený model. Při obhajobě tohoto svého kroku argumentuje tím, že příkladů hodnocení jazykové politiky není popsáno mnoho, že závěry z jednoho konkrétního případu nelze bez dalšího přenášet z jednoho státu do politicky odlišného prostředí státu jiného atd. A v neposlední řadě chce autor zřejmě dostat pedagogickým cílům, k čemuž se hypotéza a modelování hodí lépe než nesmírně komplexní praxe.

Modelovaný příklad znázorňuje jazykovou politiku v oblasti vzdělávání podle čl. 8 Charty a vyznačuje se v zestručněné podobě těmito základními parametry: celková populace 6 milionů lidí, (skutečných nebo potenciálních) mluvčích menšinového jazyka X je 20 %, tj. 1,2 miliónu, přičemž všichni se domluví většinovým jazykem Y. Znalost obou jazyků se u mluvčích menšinového jazyka samozřejmě liší. Obecně přecházejí mluvčí jazyka X na jazyk Y, menšinový jazyk X je tedy na ústupu (Grin ho ve svém příkladu umísťuje na příčku 4–5 na Fishmanově stupnici GIDS mezi póly 1–8), což pro budoucnost znamená špatné vyhlídky. Jazyk X lze užívat veřejně, ale v médiích v něm vysílá jen jedna lokální stanice pokrývající území, na němž se jazyk X užívá. Stát kulturní aktivity X nepodporuje. V hospodářství se jazyk X spíše neuvádí, zvláště ne písemně (označení výrobků, tisk návodů k použití výrobků, obalů atd.). Ve školství se jazyk X učí jako volitelný předmět, regionální úřad může rozhodovat, v jakých třídách a školách se bude jazyk X nabízet. Ke vzdělávání učitelů v jazyce X systematicky nedochází, ale aprobovaní učitelé jazyka X existují. Stát s většinovým jazykem Y přistoupí k Chartě, podle níž musí z čl. 8, který se věnuje vzdělávacímu systému, vybrat nejméně tři odstavce. V úvahu přicházejí pro stručnost dvě základní opce – politika (*policy*) A, podle níž se zpřístupní jazyk X na bázi svobodné volby na celém území, kde se X užívá, a to nejen na náhodně vybraných školách, v podobě výukového předmětu, a politika B, podle které se bude nabízet všem v regionu alternativně jazykem X učit na základních školách všechny předměty. Obecně lze očekávat, že se tyto nabídky stanou předmětem politické debaty (*politics assessment*) v celém státě, nejen na regionální úrovni. Ve vzdělávacím systému lze provádět dvojí – zvyšovat jazykovou kompetenci uživatelů jazyka X (aspekt kvalitativní) a počet mluvčích (aspekt kvantitativní) na nějak předpokládané úrovni kompetence. Jako efektivnější se hodnotí politika, která vede k častějšímu užívání menšinového jazyka X – v tomto případě to bude zřejmě politika B. To ale nemusí

automaticky znamenat, že politika B bude i efektivnější co do nákladů, tj. že např. jedno euro vynaložené na politiku B zvýší frekvenci užívání jazyka více než jedno euro vynaložené na politiku A. Efektivitu politiky samu lze analyticky zjemnit. Vnitřní efektivita na vstupu (podíl dětí zahajujících základní školní docházku se znalostí jazyka X na úrovni *plynule*) se na výstupu projeví nejvyšším možným procentem žáků s touto znalostí jazyka X. Na cestě od vstupu k výstupu hrají roli proměnné typu počet hodin výuky jazyka, počet žáků na učitele, vzdělávací programy pro učitele, podpora pro mimoškolní užívání jazyka žáky atd. Vnější efektivita na vstupu znamená podíl mládeže dosahující maturity s plynulou znalostí jazyka X a vede na výstupu k tomu, že užívání jazyka X je pokládáno za zcela normální, tj. naprostou většinou mluvčích menšinového jazyka X v naprosté většině komunikačních domén s velmi vysokou frekvencí (= fakticky ideální výsledek jazykové politiky vůbec). Na cestě od vstupu k výstupu v tomto případě stojí příležitosti a touha užívat jazyk X soukromě i veřejně (vlastně nabídkové, resp. poptávkové faktory). Náklady na obě politiky A a B propočítal autor v deváté kapitole jako přibližně stejné. Vyšel mu objem 3 % prostředků vkládaných do vzdělávacího systému bez ohledu na to, jestli se některá z politik uskuteční nebo neuskuteční (srov. též Grin, 2006, s. 88).

Závěrem autor shrnuje myšlenky, v nichž opakovaně klade důraz na základní principy výše zmiňované. Jazyková diverzita je hodna ochrany (podobně jako např. biodiverzita v případě ochrany životního prostředí). Standardy v podobě mezinárodních smluv menšinové a/nebo regionální jazyky samy nechrání. Charta nabízí a vyžaduje plnit zcela konkrétní opatření, jimiž je pokrok (nebo naopak regres) v situaci těchto jazyků empiricky doložitelný. To umožňuje předem i zpětně analyzovat efektivitu politiky a propočítat efektivitu nákladů na ni, přičemž provádění této politiky nesmí opustit demokratické principy. Zohlednění těch názorů, které vyjadřuje občanská společnost, např. i mimo striktně vymezené parlamentní procedury, nelze vyjmout. Tyto tři uvedené ukazatele vedou k transparentnosti politiky – významnému příspěvku k růstu kvality demokracie a ke spravedlnosti obecně. Načrtnutá „dobrá politika“ pro záchranu menšinových jazyků znamená v praxi zvyšování jazykové kompetence uživatelů, poskytnutí příležitosti jazykem mluvit a psát, a tím zároveň podněty pro vůli těchto mluvčích jazyk používat. Kvantitativně vykáže tato „dobrá politika“ růst počtu uživatelů, jejich kompetence a nárůst doby, po kterou mluvčí jazyk užívají v co největším množství komunikačních domén. Komunikovat tímto jazykem pokládají v důsledku toho mluvčí za *normální*.

Po resumé těchto principů tedy nepřekvapí Grinova kritika zpráv zasílaných státy, které již Chartu ratifikovaly, Radě Evropy, jestliže v nich převažuje pouhý výčet právních norem, které státy v souladu s Chartou přijaly. Takovýto normativní diskurz o ochraně jazyků de facto vypoví velmi málo. Autor se přimlouvá za zřízení orgánů, které by tvorbu, implementaci a kontrolu jazykové politiky měly na starost.

V češtině zatím podobná studie napsána nebyla a z dosavadních kontaktů s ministerstvem zahraničí nemám ani informace o tom, že by např. posloužila českým úřadům při přípravě na ratifikaci Charty (zvláště čtvrtá kapitola knihy). Rozhodně by bylo zajímavé názory z tohoto prostředí slyšet, a to nejen ve věci aktuální ratifikace Charty Českou republikou, nýbrž i při úvahách o jazykové politice republiky obecně.

Knihy je napsána čtivě, což platí i pro pasáže sedmé kapitoly o nákladech, v nichž autor provází čtenáře ekonomickými souvislostmi. Technicky tak četbu ruší snad jen umístění poznámek pod čarou. Pohodlnější by bývalo bylo umístit je přímo na stránku, kde se na ně v textu odkazuje, nikoli na konce jednotlivých kapitol. Jejich vyhledávání plynulost čtení poněkud narušuje.

LITERATURA

- GRIN, F. (2006): Economic considerations in language policy. In: T. Ricento (ed.), *An Introduction to Language Policy: Theory and Method*. Malden – Oxford – Carlton: Blackwell, s. 77–94.
- NEUSTUPNÝ, J. V. – NEKVAPIL, J. (2003): Language Management in the Czech Republic. *Current Issues in Language Planning*, 4, s. 181–366. (Přetištěno in: R. B. Baldauf – R. B. Kaplan (eds.), *Language Planning and Policy in Europe, Vol. 2: The Czech Republic, The European Union, and Northern Ireland*. Clevedon – Buffalo – Toronto: Multilingual Matters, 2006, s. 16–201.)
- SHOHAMY, E. (2006): *Language Policy: Hidden Agendas and New Approaches*. London – New York: Routledge.
- SKUTNABB-KANGAS, T. – PHILLIPSON, R. (2000): The World Came to Sweden – But Did Language Rights? *Current Issues in Language and Society*, 7, s. 70–86.

Vít Dovalil

Ústav germánských studií FF UK
nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1
<vitek.dovalil@ff.cuni.cz>

Pavol Žigo – Milan Majtán (eds.): Vlastné meno v komunikácii: 15. slovenská onomastická konferencia, Bratislava 6.–7. septembra 2002: Zborník referátov. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV – Filozofická fakulta Univerzity Komenského – Veda, 2003. 340 s.

Dokladem systematické pozornosti, již se zkoumání vlastních jmen na Slovensku těší, je vedle propracovávání teorie a metodologie onomastických bádání a soustavného studia jednotlivých skupin vlastních jmen a onymických systémů, vyúsťujícího do řady publikací a statí, rovněž pořádání slovenských onomastických konferencí. Adjektivum *slovenský* v jejich názvu odkazuje na zemi konání, kdybychom však chtěli v titulu poukázat na složení účastníků (kromě slovenských onomastiků se konferencí pravidelně zúčastňuje nejen řada českých a polských badatelů, ale i slavisté z Německa a odborníci z Bulharska, Ukrajiny, Slovinska a dalších zemí) a význam akcí, po právu bychom tyto konference označili jako slovanské či alespoň západoslovanské. Od roku 1967 se jich v dvou- až tříletých intervalech uskutečnilo už šestnáct (zatím poslední se konala 16.–17. září 2004 v Bratislavě; srov. Giger, 2005). Tradicí je rovněž vydávání konferenčních sborníků. Název toho z 15. slovenské onomastické konference (Bratislava, 6.–7. září 2002), *Vlastné meno v komunikácii*, reflektuje jeden ze současných směrů, jimiž se v současnosti onomastika ubírá – začleňování proprií do komunikace a jejich fungování v ní, jazykové i mimojazykové aspekty užívání vlastních jmen, komunikační varianty proprií, to vše patří k aktuálním otázkám moderních onomastických výzkumů (srov. Šrámek, 1999).

Recenzovaný sborník otevírají (po úvodním slově S. Ondrejoviče) příspěvky teoretického rázu. V. Blanár se soustřeďuje na dvě témata – analýzu znalosti onymického objektu v komunikaci a strukturovanost onymických systémů v úředním a neúředním pojmenování. V návaznosti na myšlenky formulované v jeho *Teórii vlastného mena*